

КОНЦЕПТ *МЕДИЦИНА* В ПАРЕМІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ДАВНІХ РИМЛЯН

THE CONCEPT *MEDICINE* IN THE PAREMICAL PICTURE OF THE WORLD OF ANCIENT ROMANS

Петришин М.Й.,

orcid.org/0000-0003-4060-7440

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального та германського мовознавства

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття присвячена проблемі інтерпретації концепту *МЕДИЦИНА* в мовній картині світу давніх римлян. Місце лікування належить до універсальних домінант кожного народу, оскільки здоров'я і тривалість життя людей – це найважливіші показники культури й добробуту суспільства.

Метою роботи є виявлення семантико-когнітивних особливостей концепту *МЕДИЦИНА* в латинській мові. Актуальність розвідки обумовлена пріоритетним місцем медицини в мовній картині світу будь-якої етноспільноти, а також необхідністю ґрунтовного аналізу латинських паремій, які відображають систему теоретичних знань і практичних умінь давніх римлян, метою яких є збереження здоров'я, покращення життя людини, профілактика й лікування хвороб. Матеріалом дослідження слугували прислів'я і приказки медичної тематики. Загальний обсяг вибірки становить близько 150 паремій.

Концепт *МЕДИЦИНА* – це складна одиниця ментального простору, яка представлена в римській лінгвокультурі субконцептами *здоров'я, хвороба, ліки та лікар*. У результаті проведеного аналізу встановлено, що культурними домінантами субконцепту *здоров'я* у свідомості давніх римлян є відсутність хвороби, турбота про здоров'я, здоровий спосіб життя, загартовування, повноцінне харчування, гармонія душі й тіла. Субконцепт *здоров'я* корелює в римській лінгвокультурі з концептами *БАГАТСТВО, ЇЖА, ГІГІЄНА, ЕМОЦІЇ, ПОМІРКОВАНІСТЬ, СОН, ПОГОДА*. Хвороба – це порушення життєдіяльності організму, фізичні страждання, відсутність насолод. Субконцепт *ліки* в ментальності римлян має позитивну конотацію, оскільки допомагає людині подолати хворобу. Культурними маркерами субконцепту *лікар* є професіоналізм, досвід, гуманізм, відповідальність, прагнення до самовдосконалення, уміння слухати уважність, порядність, співчуття, професійна етика.

Вивчення семантико-когнітивних особливостей концепту *МЕДИЦИНА* сприяє виявленню його універсальних та етноспецифічних особливостей, дає змогу краще пізнати особливості менталітету давніх римлян.

Ключові слова: концепт, медицина, прислів'я, здоров'я, хвороба, ліки, лікар, латинська мова.

The article is devoted to the problem of interpretation of the concept “medicine” in the linguistic picture of the world of ancient Romans. The art of healing is one of the universal dominants of every nation, as health and life expectancy of people are the most important indicators of the culture and well-being of society.

The aim of the work is to identify semantic and cognitive features of the concept “medicine” in Latin. The relevance of the study is due to the priority of medicine in the linguistic picture of the world of any ethnic community, as well as the need for a thorough analysis of Latin proverbs, which reflect the system of theoretical knowledge and practical skills of ancient Romans to preserve health, improve the quality of life, prevent and treat diseases. The research was based on proverbs and sayings on medical topics. The total sample size is about 150 proverbs.

The concept “medicine” is a complex unit of mental space, which is represented in the Roman linguistics by the subconcepts “health”, “disease”, “medicine” and “doctor”. It was found out that to the cultural dominants of the subconcept “health” belong the absence of disease, health care, healthy life style, training, proper nutrition, harmony of soul and body. In the Roman linguoculture, the subconcept “health” correlates with the concepts “wealth”, “food”, “hygiene”, “emotions”, “moderation”, “sleep”, and “weather”. A disease is a violation of vital functions of the body, physical suffering, and a lack of pleasure. The subconcept “medicine” in the mentality of Romans has a positive connotation because it helps a person overcome the disease. Cultural markers of the subconcept “doctor” are professionalism, experience, humanism, responsibility, desire for self-improvement, ability to listen, decency, compassion, professional ethics.

The study of semantic and cognitive features of the concept “medicine” helps to identify its universal and ethnospecific peculiarities, allows us to understand the features of the mentality of ancient Romans.

Key words: concept, medicine, proverb, health, disease, treatment, doctor, Latin.

Постановка проблеми. Споконвіків медицина належить до однієї з найважливіших універсальних домінант будь-якого суспільства, без яких важко уявити життя людини, оскільки здоров'я є об'єктивним показником рівня культури і добробуту населення. Медицина супроводжує людину упродовж життя, нерозривно пов'язана з рівнем

економічного розвитку суспільства, історією культури. Концепт *МЕДИЦИНА* є поєднанням уявлень і знань про анатомію і фізіологію людини, етіологію захворювань, методи їх діагностики та лікування, санітарно-гігієнічні правила, місце і роль лікаря в профілактиці різноманітних патологій. Попри його універсальність, кожна цивілі-

зація має свою унікальну концепцію трактування концепту *МЕДИЦИНА*, оскільки бачить світ крізь призму власної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт *МЕДИЦИНА* постійно перебуває в колі наукових пошуків медиків, психологів, біологів, філософів, юристів. Проте в сучасній лінгвістиці практично відсутні розвідки, які б комплексно розглядали концепт *МЕДИЦИНА* в мовознавчих студіях. Лише останніми роками з'явилась низка публікацій, присвячених окремим поняттям аналізованого концепту. Ґрунтовний зіставний аналіз концепту *ЗДОРОВ'Я* на матеріалі англійської та української мов дав змогу Н. Романишин та О. Шерстньовій виявити спільні та відмінні риси картини світу двох мовних спільнот [12]. Оцінно-емоційну специфіку опозицій «здоровий – фізично нездоровий», «здоровий – психічно нездоровий», «здоровий спосіб життя – шкідливі звички» на матеріалі фразем української, російської і німецької мов досліджувала Ж. Краснобаєва-Чорна [3]. Наукова розвідка О. Петкау присвячена вивченню впливу екстралінгвальних чинників на модифікацію концепту *ЗДОРОВ'Я* на матеріалі російських паремій [7]. Предметом наукових зацікавлень О. Милик є семантичні особливості вербальної репрезентації концепту *ЗДОРОВ'Я* на матеріалі латинських паремій [5]. Низка публікацій репрезентує уявлення про хворобу. Так, наприклад, О. Лабенко досліджувала лінгвальну структуру та універсальні риси етнокультурного кодування концепту *ХВОРОБА* в межах української, англійської, французької мовних картин світу [4]. Наукова розвідка З. Дубинець присвячена вивченню змістовного наповнення концепту *ХВОРОБА* в мовній картині світу українців і росіян. Дослідниця слушно зазначає, що саме паремії на позначення засобів лікування і профілактики хвороб відображають національну специфіку концепту [1, с. 373]. Питання культурно-специфічних особливостей концепту *ХВОРОБА* на матеріалі паремійної спадщини давніх римлян було предметом дослідження Ю. Скрипник [9]. Ґрунтовний аналіз українських, англійських і німецьких паремій з компонентами на позначення лікаря дав змогу О. Пономарьовій не тільки виявити риси, притаманні представникам цієї професії, але й з'ясувати роль і значення лікаря в суспільстві з позиції етнолінгвістики [8]. Попри низку досліджень, присвячених вивченню різних аспектів концепту *МЕДИЦИНА* в сучасній лінгвістиці, комплексний аналіз семантики латинських прислів'їв і приказок, що репрезентують досвід поколінь щодо навичок лікування, уяв-

лень про сутність хвороби, рецептів збереження здоров'я, залишався поза увагою мовознавців, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у виявленні семантико-когнітивних особливостей афористичних одиниць, що вербалізують концепт *МЕДИЦИНА* в латинській мові.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких задач, як узагальнення теоретичних засад дослідження концепту *МЕДИЦИНА* в сучасних лінгвістичних студіях; формування корпусу паремійних одиниць на позначення субконцептів *здоров'я, хвороба, ліки, лікар* шляхом вибірки з лексикографічних джерел; виокремлення та аналіз їх універсальних та етноспецифічних семантичних ознак у латинській мові.

Для реалізації поставлених завдань у роботі використано низку методів лінгвістичного аналізу. Описовий метод вибрано для інтерпретації мовних фактів і явищ. Семантичний аналіз застосовано для виявлення змістової характеристики паремій. Метод лінгвокультурологічного аналізу дає змогу простежити специфіку репрезентації концепту *МЕДИЦИНА* в мовній картині світу римлян.

Джерельною базою розвідки слугували паремії, зафіксовані словниками крилатих латинських висловів, збірками прислів'їв і приказок, які репрезентують знання римського народу, пов'язані із захворюваннями, лікуванням, збереженням, зміцненням і покращенням здоров'я людей, етичні та деонтологічні принципи античних лікарів [2; 6; 10; 11]. У результаті опрацювання лексикографічних джерел виявлено 150 паремій, що вербалізують концепт *МЕДИЦИНА* в латинській мові.

Виклад основного матеріалу. Концепт *МЕДИЦИНА* є в римській лінгвокультурі продуктом важливих соціальних знань, що забезпечують зв'язок людини й суспільства. У Римській імперії медицину розглядали не як творіння вищих надприродних сил, а як науку про хвороби людини, їх лікування і попередження: *Est medicina triplex: servare, cavere, mederi*. Мистецтво лікування вважалося одним з найважливіших і найбагатіших занять, завжди було оточене ореолом гуманізму і самовідданого служіння людям: *Medicina fructuosior ars nulla. Omnium atrium medicina nobilissima est*. Головними завданнями античної медицини було лікування недуг і запобігання ним, зміцнення здоров'я народу, що сприяло зміцненню могутності держави: *Sanitatem aegris medicina promittit. Summum bonum medicinae sanitas*. Однією з найважливіших і найдавніших

галузей медицини вважалася хірургія: *Chirurgiae effectus inter omnes medicinae partes evidentissimus. Chirurgia fructuosior ars nulla.*

До концептосфери базових медичних понять належать у латинській мові субконцепти *здоров'я, хвороба, лікар, ліки*, які мають значний вплив на людське життя і відображені у свідомості усіх представників конкретного етносу.

Субконцепт здоров'я. В ієрархії загальнолюдських цінностей здоров'я має найвищий рейтинг. Субконцепт *здоров'я* не тільки належить до універсальних домінант будь-якого народу, але й є основою для інших базових універсалій. Витоки уявлень про здоров'я сягають найдавніших часів. Здавна люди прагнули зберегти здоров'я, попередити хвороби, знайти дієві ліки проти різноманітних патологій. Здоров'я в римській лінгвокультурі – це не лише відсутність хвороб і фізичних дефектів, але й органічна єдність фізичного, духовного і соціального благополуччя, найбільше благо: *Valetudo bonum optimum. Summum bonum medicinae sanitas.*

Фізичне здоров'я, факторами якого є рівень фізичного розвитку та готовності організму до виконання фізичних навантажень, є одним з важливих компонентів у структурі аналізованого субконцепту: *Non est census supersalutis corporis.* Античні традиції пов'язували фізичне здоров'я людини з регулярними фізичними тренуваннями, загартовуванням і працею, адже неробство та лінощі, на думку римлян, згубно впливають на людський організм, є причиною передчасного старіння: *Mollities corpus debilitat. Ignavia corpus habitat, labor firmat: illa maturam senectutem, hic longam adulescentiam reddit. Vis multa exertatione continenda est. Sanus eris, si parvum edas, multumque labors, imponasque tuis frena libidinibus. Confirma corpus!*

Здоров'я в римській лінгвокультурі – це тілесна й духовна досконалість. Античні цілителі приділяли увагу психічному здоров'ю людини, адже фізичне та психічне здоров'я є рівноправними партнерами в житті людини, оскільки вчинки, емоції, думки впливають на загальний фізичний стан організму, якість життя: *Mens sana in corpore sano.* Отже, в античні часи здоров'я розглядалось як гармонійна єдність фізичного, ментального і психічного здоров'я: *Duo, mens valetudoque bona, homini sunt bona. Corpore et mente sanus. Summum bonum cumulat ex integritate corporis et ex mentis ratione perfecta. Homines hihil utilius est sanitate.*

Античні прислів'я і приказки репрезентують тісний зв'язок субконцепту *здоров'я* з концептом *ІЖА*, адже ще в давнину люди помітили, що

неправильне харчування сприяє втраті сил, працездатності, хворобам, а здорова їжа була джерелом довгого і продуктивно життя, гарного самопочуття, ліками від численних недуг. У латинських пареміях знаходимо рекомендації щодо складу і якості їжі. Так, наприклад, найкориснішою їжею вважалася проста їжа: *Homini cibus utilissimus simplex est.* Додавання до щоденного раціону молочних продуктів сприяло зміцненню здоров'я, збереженню нормального функціонування кісток, м'язів і серця: *Caseus et panis sunt optima ferula sanis.* Передумовою здорового стану організму вважали споживання овочів і фруктів, оскільки вони є джерелом не тільки вітамінів і мінеральних речовин, але й необхідної для функціонування організму клітковини: *Fructus cape cum pane, si vis vivere sane.* В античні часи з'являються також традиції і правила здорового способу життя, формується уявлення людей про корисні та шкідливі звички, їх вплив на організм. Зокрема, латинські паремії рекомендують після прийому їжі зберігати легку фізичну активність, оскільки вона стимулює перистальтику і процеси травлення: *Post coenam stabis vel mille passus meabis.* Прислів'я репрезентують також спостереження античних лікарів про шкідливий вплив переїдання та надмірної ваги на фізичний і психологічний стан організму: *E magna coena fit stomachus magna poena. Copia ciborum subtilitas animi impeditur.* Таким чином, субконцепт *здоров'я* корелює у свідомості римлян із концептами *ПОМІРНИСТЬ* і *ПОМІРКОВАНІСТЬ*: *Ventrem nimis replere nocet. Cibus, potus, somnus, venus – omnia moderata sint. Modicus cibi medicus sibi. Ut sis noctu levis, sit tibi coena brevis. Sit tenuis pastus, sit u vis vivere castus.*

В результаті аналізу виявлено зв'язок субконцепту *здоров'я* з концептом *ЕМОЦІЇ*. Запорукою *здоров'я* вважали не лише фізичну активність і правильне харчування, але й відсутність негативних емоцій, які мають деструктивний вплив на організм людини: *Ingentis irae exitus furor est. Et ideo ira vitanda est, non moderationis causa sed sanitatis.* Натомість позитивні емоції сприяють хорошему здоров'ю: *Et quidquid animum erxit, etiam corpori prodest. Animus gaudens aetatem floridem facit.*

Характерним для римлян є зв'язок субконцепту *здоров'я* з ціннісним матеріальним концептом *БАГАТСТВО*, адже здоров'я – це безцінний дар природи, скарб, від якого залежить якість життя людини. Якщо людина не має здоров'я, то життя втрачає барви, не приносить щастя і задоволення: *Bona valetudo melior est quam maximae divitiae.*

Римське суспільство характеризувалося любов'ю до чистоти. Багаті римляни мали в будинках водопроводи, а плебс користувався термами. З огляду на це запорукою міцного здоров'я вважали забезпечення чистоти тіла, що сприяло профілактиці різних захворювань: *Hygiene est amica valetudinis. Munditia corporis est pignus sanitatis. Si flore vis sanus, ablue saepe manus.*

Латинські паремії репрезентують зв'язок субконцепту здоров'я з концептом ПОГОДА. Мінливість погоди, на думку античних лікарів, сприяла загостренню хронічних і психічних захворювань: *Intemperies caeli valetudinem temptat: aegrotandum est.*

Важливою складовою частиною здоров'я і гарного самопочуття вважався повноцінний сон: *Nocturna quiete vires reficiuntur. Somnus recreat vires.*

Окремі прислів'я і приказки акцентують також увагу на негативному впливі пияцтва на фізичне і психоемоційне здоров'я людей: *Multum vinum bibere, non diu vivere. Qui bibit immodice vina, venena bibit.* Окрім того, у свідомості римлян субконцепт здоров'я тісно пов'язаний з концептом ВІК ЛЮДИНИ.

Субконцепт хвороба. Осмислення і розуміння поняття хвороби пройшло тривалий шлях. У найдавніші часи хворобу розглядали як божественне покарання, а зцілення вважалося подарунком богів. З плином часу античні медики навчилися розрізняти різноманітні симптоми і захворювання, застосовувати різні методи лікування. Давні римляни вважали хворобу порушенням життєдіяльності організму, що підривало тіло, а не душу: *Valetudo mala corpus, non animum tenet.* Будь-яка недуга гнітила страхом перед смертю, фізичними стражданнями, відсутністю насолоди: *Tria haec in omni morbo gravia sunt: metus mortis, dolor corporis, intermission voluptatum.* Проте завжди легше запобігати хвороби, ніж лікувати її: *Facilius est morbum devitare, quam curare. Venienti occurrite morbo.* Римські лікарі розуміли важливість вивчення симптомів, на підставі яких можна розпізнати хворобу: *Qui bene diagnoscit, bene curat. Diagnosis bona, curatio bona.* Окрім того, антична мудрість не рекомендує лікувати непізнану хворобу: *Ignoti nulla curatio morbi,* адже без знання й розуміння етіології захворювання важковилікувати пацієнта: *Sublata causa, tollitur morbus.* Давньоримські медики розуміли також зв'язок хвороби та психічного стану пацієнта. Лише позитивно налаштована людина може швидко одужати: *Habes quod agas: bene luctare cum morbo.* Латинські паремії репрезентують

зв'язок субконцепту хвороба з концептом ВІК. Римляни вважали старість невиліковною хворобою, яку потрібно приймати як неминучість: *Senectus insanabilis morbus est.*

Субконцепт ліки. Субконцепт ліки є сполучною ланкою між субконцептами здоров'я і хвороба, кроком на шляху до одужання: *Curatio via est ad sanitatem.* Аналізований субконцепт у римській лінгвокультурі має позитивну конотацію, оскільки допомагає людині не допустити хворобу або подолати її. Отже, для римлян не так важливо було те, що спричиняє хворобу, а мало значення те, що її усуває: *Non interest, quid morbum faciant, sed quid tollat.* Жодне лікування не вважалося жорстоким, якщо його наслідки будуть цілющими: *Nulla dura videtur curatio cuius salutaris est effectus.* Найкращими ліками була природа, а ліки та медики лише мали посилювати її силу: *Natura sanat, medicus curat morbos. Natura ipsa morborum saepe optima medicatrix.* Регулярний прийом ліків вважали першим кроком до одужання: *Prima pars sanitatis est ut libenter accipias remedium.* Незважаючи на те, що в античному суспільстві багато уваги приділяли магичній силі слова в лікуванні недуг, латинські паремії констатують факт, що хвороби потрібно лікувати не красномовством, а ліками: *Morbi non eloquentia, sed remediis curantur.* Однією з когнітивних ознак субконцепту ліки є гіркота, яка, на перший погляд, викликає в людини негативні емоції та неприємні відчуття: *Ut medicina, sic et veritas saepe aspera est.* Однак ліки – це те, що приносить полегшення та одужання. У зв'язку з цим аналізований субконцепт у згаданій паремії отримує позитивну конотацію. На думку античних лікарів, часта зміна ліків є кроком до погіршення загального стану пацієнта: *Nihil aequae sanitatem impedit, quem remediorum crebra.* Одним із кращих способів лікування численних захворювань вважали спокій і відсутність переживань: *Optimum medicamentum quies est.* Велику роль у лікуванні відігравав також психоемоційний стан пацієнта. Часто віра людини в швидке одужання є значно ефективнішою, ніж ліки: *Pars sanitatis velle sanari fuit.* Латинські паремії констатують факт, що лікувати душевні хвороби завжди важче, ніж тілесні: *Ulcerata animi sananda magis, quam corporis.* У результаті аналізу виявлено зв'язок субконцепту ліки з темпоральним концептом. Лише час і терпіння є найкращими лікарями: *Tempus vulnera sanat. Cuius dolori remedium est patientia.* Одним з найважливіших методів лікування в античні часи вважалася хірургічна допомога: *Quae medicamenta mon sanat, ferrum sanat; quae ferrum non sanat, ignis*

sanat; quae vero ignis non sanat insanabilis reputare oportet. Ubi pus, ibi incisio. In ferro salus.

Римляни усвідомлювали, що проти смерті немає ліків, адже це природний процес завершення людського буття: *Contra vim mortis non est medicamentis in hortis*. Окремі латинські паремії репрезентують скептичне ставлення давніх людей до ліків: *Medicamenta agiunt tardius quam morbi. Alia medicamenta periculosius ipsos morbos sunt. Desperati morbi requirunt desperata medicamenta.*

Субконцепт лікар. Шанобливе ставлення до лікаря в римській лінгвокультурі зумовлене надзвичайним значенням медицини в античному суспільстві, розумінням важливості доброго фізичного і психічного здоров'я в житті кожної людини, високою освіченістю та самовідданістю лікарів. У римському суспільстві професія медика викликала повагу. Лікаря, як і філософа, ототожнювали з Богом, адже вони були наділені мудрістю, мали владу над людьми: *Medicus enim philosophus est Deo aequalis. Medicus philosophus est; non enim multa est inter sapientiam et medicinam differentia. Divinum opus sedare dolorem*. Найвищий закон для лікарів – це здоров'я і благо пацієнта: *Salus aegroti suprema lex medicorum*. Головним принципом античної медицини було гасло «Не нашкодь»: *Noli nocere! Ne noceas, si iuvare non potes*. З найдавніших часів постать лікаря оточена ореолом самовідданого служіння людям: *Allis inserviando consumor*.

Важливою складовою частиною субконцепту *лікар*, на думку римлян, є ґрунтовні знання і професійна компетентність медиків, людяність, працьовитість: *Arte et humanitate, labore et scientia*. Лише завдяки знанням лікар може перемогти хворобу, покращити стан пацієнта, продовжити його життя. Античне суспільство розуміло важливість знань про будову тіла, адже анатомія – це підґрунтя усієї медицини: *Medicus non solum morbos, sed etiam structuram corporis cognoscere debet*. Лікар постійно повинен вдосконалюватися і вчитися: *Medica mente, non medicamentis. Per scientiam ad salutem aegroti. Chirurgus mente prius et oculis agat, quam armata manu*. Крім того, ліки в руках недосвідченого лікаря прирівнювали до меча в руках неадекватної людини: *Medicamenta*

heroica in manu inperiti sunt, ut gladius in dextra manu furiosi. Латинські паремії рекомендують також шукати не красномовного лікаря, а здатноговилікувати: *Non quaerit aeger medicum eloquentem, sed sanantem*. Водночас римляни розуміли важливість вербального спілкування для постановки діагнозу та успішного лікування. Лише в невимушеній бесіді з пацієнтом можна отримати важливу інформацію про недугу хворого, його самопочуття: *Qui bene interrogat, bene dignoscit*. Добре слово лікаря, його віра й підтримка здатні творити дива. Лише лікар може допомогти людині віднайти надію на одужання, активізувати внутрішні сили організму: *Medicus nihil aliud est, quam animi consolatio. Comple aegrotum bona spe*. Окремі паремії репрезентують розуміння того, що важливою складовою частиною діяльності лікаря є психологічний стан пацієнта. Запорукою успішного одужання є співпраця лікаря і хворого, бажання останнього одужати: *Medice, cura aegrotum, non morbum*. В етносвідомості римлян лікар є другом і слугою хворих: *Medicus amicus et servus insanorum*.

У результаті аналізу паремійної спадщини виявлено пейоративну конотацію аналізованого субконцепту. Негативне ставлення до постаті лікаря спостерігаємо в такому афоризмі: *Heredem medicum facere est mortem arcessere*.

Висновки. Концепт *МЕДИЦИНА* – це складна одиниця ментального простору, представлена в римській лінгвокультурі субконцептами *здоров'я, хвороба, ліки та лікар*. Латинські паремії репрезентують досвід і знання давніх римлян про здоровий спосіб життя, причини захворювань, методи лікування, роль лікаря в античному суспільстві. Прислів'я і приказки медичної тематики вживаються здебільшого в прямому значенні у формі дидактичних порад, рекомендацій і застережень. Вивчення семантико-когнітивних особливостей концепту *МЕДИЦИНА* сприяє виявленню його універсальних та етноспецифічних особливостей, дає змогу краще пізнати особливості менталітету давніх римлян.

Перспективним напрямом наших студій є дослідження репрезентації концепту *МЕДИЦИНА* на матеріалі різних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дубинець З. Концепт «хвороба» в мовній картині світу українців та росіян. *Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна*. 2017. Вип. 64. Ч. II. С. 366–375.
2. Корнеев А. 3 000 латинских крылатых выражений. Донецк : ООО ПКФ «БАО», 2011. 304 с.
3. Краснобаєва-Чорна Ж. Здоров'я як цінність у фраземіці: оцінно-емотивна специфіка. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2016. Vol. IV. P. 75–83.
4. Лабенко О. Концепт ХВОРОБА в українській, англійській та французькій мовах: етнолінгвістичний ракурс. *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 4. С. 49–54.

5. Милик О. Вербалізація концепту «здоров'я» в латинських пареміях. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46 (2). С. 514–522.
6. Осипов П. Латинська фразеологія : словник-довідник. Київ : Академвидав, 2009. 344 с.
7. Петкау А. Концепт «здоровье» как культурный феномен. На материале русского паремиологического фонда. *Известия Уральского федерального университета. Серия 2: Гуманитарные науки*. 2014. № 1 (124). С. 192–201.
8. Пономарьова О. Образ лікаря в українських, англійських та німецьких пареміях. *Мова, освіта, культура: античні цінності – сучасне застосування* : матеріали Міжнародного дискусійного форуму, 19–20 травня 2016 р. Умань : ФПО Жовтий О., 2016. С. 247–249.
9. Скрипник Ю. Особливості вербалізації концепту «хвороба» в латинських пареміях. *Нова філологія*. 2014. № 64. С. 90–93.
10. Цимбалюк Ю., Краковецька Г. Крилаті латинські вислови. Київ : Вища школа, 1976. 192 с.
11. Hartung C. *Sententiarum liber*. Berolini : Sumptibus F. Henscheli, 1872. 266 p.
12. Romanyshyn N., Sherniova O. Concept “Health” in the English and Ukrainian languages. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2011. № 3. С. 165–169.